

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

VANDEN BERGHE, YVAN

O istorie a Războiului Rece : (1917-1990) / Yvan Vanden Berghe; trad. din lb. franceză:

Anca Irina Ionescu. - București : Orizonturi, 2019

ISBN 978-973-736-411-1

I. Ionescu, Anca Irina (trad.)

94

Tehnoredactare: Puiu Enache

Coperta: Raluca Tudor

Corectura: Rodica Cârstea

Yvan Vanden Berghe

O ISTORIE A RĂZBOIULUI RECE (1917–1990)

Traducere: Anca Irina Ionescu

Editura ORIZONTURI – București

Bdul Libertății nr. 4, bl. 117, et. 7, ap. 20

telefon: 021.3177679, 0744531333

e-mail: orizonturi@editura-orizonturi.ro

Editura ORIZONTURI

Cuprins

Cuvânt înainte	5
Războiul Rece	7
1. Preludiul	9
2. Alianța celor trei mari	45
3. Tensiuni mari	75
4 O primă încercare de coexistență pașnică sub Eisenhower și Hrușciov	129
5. De la „riposta treptată” la „distrugerea reciproc asigurată”. Politica lui Kennedy și Johnson și a adversarilor lor, Hrușciov, Brejnev și Kosîghin	156
6. Destinderea în timpul lui Nixon, Kissinger, Ford, Brandt și Brejnev	193
7. Președinția lui Carter	222
8. Reagan și Brejnev, Andropov, Cernenko, Gorbaciov	240
9. Anul miracolelor	263
10. Sfârșitul războiului rece	284
11. Concluzia, văzută din Europa	292

TRUSTUL EDITORIAL ORIZONTURI

CLUBUL CĂRȚII ORIZONTURI

CARTEA PRIN POȘTĂ

Puteți primi cartea dorită chiar în momentul apariției, cu o reducere substanțială de preț, prin comandă, la adresa noastră: B-dul Libertății nr. 4, bl. 117, et. 7, ap. 20, sector 4, cod 040128, București. Tel.: 021/317 7679; 0744 531 333; fax: 021/ 317 76 78; e-mail: orizonturi@editura-orizonturi.ro; www.editura-orizonturi.ro.

Cititorii care solicită carte prin poștă devin automat membri ai CLUBULUI CĂRȚII ORIZONTURI, beneficiind de următoarele facilități:

1. Editura suportă cheltuielile de expediere prin poștă a cărților comandate (comandă de minimum 100 de lei). În termen de o săptămână de la primirea comenzi, solicitantul va primi prin poștă cărțile dorite cu plata ramburs.
2. Livrarea cărților cu prioritate.
3. Comanda anticipată pentru cărțile în curs de apariție.
4. Asigurarea gratuită a materialelor informative: cataloage și liste de apariție.
5. Editura își rezervă dreptul de a actualiza prețurile.

OFERTĂ SPECIALĂ

REDUCERI INCREDIBILE ale prețurilor unui număr de peste 250 de titluri valoroase ale unor autori celebri, cărți de cultură generală, știință, biografii celebre, beletristică, titani ai literaturii universale etc.

Alegeți cartea preferată de pe site-ul
www.editura-orizonturi.ro

Mussolini și Hitler de Christian Goeschel, 24,99 lei
Horoscop 2020 de Joseph Polansky, 24,99 lei
Singurătatea unei regine de Pilar Eyre, 24,99 lei
Agenda farmaceutică de Teodora Costea, 29,99 lei
Amanta soțului de Xavier de Montepin, 17,99 lei
Mizerabilii de Victor Hugo, repovestită de Pauline Francis, 15,99 lei
Fantoma de la operă de G. Leroux, repovestită de P. Francis, 15,99 lei
Contele de Monte Cristo de A. Dumas, repovestită de P. Francis, 15,99 lei
Povestea celor două orașe de C. Dickens, repovestită de P. Francis, 15,99 lei
10 cărți celebre repovestite pe scurt de Mihail Drumeș, 19,99 lei
Avocatul casei de Mădălina Gătej, 24,99 lei
Noua lege a pensiilor în vigoare din septembrie 2021, 14,99 lei
Un cuplu autentic de Hanry James, 17,99 lei
Giuvaierul de Guy de Moupassant, 17,99 lei
Codul rutier 2019, 24,99 lei
Păcatul de Luigi Pirandello, 9,99 lei
Papillon (vol. 1-2) de Henri Gharriere 11,99 lei
Vraciul (vol. 1-2) de Tadeusz Dolega-Mostowicz, 11,99 lei
Jurnal din închisoare (vol. 2) de Ștefan Andrei, 12,99 lei
Marele pescar (vol. 1-2) de Lloyd Douglas, 11,99 lei
Florile răului de Charles Baudelaire, 14,99 lei
Inimă Sălbatică (vol. 1-3) de Caridad Bravo Adams, 11,99 lei
Miliardarul de Michel de Saint Pierre, 11,99 lei
Moll flanders de Daniel Defoe, 11,99 lei
Din frac în Zeghe de Ștefan Andrei, 14,99 lei
Istorie și tradiție la europeni de Dominique Venner, 17,99 lei
Istoria Romei Antice de Marcel Bordent, 17,99 lei
Marile Religii de Philippe Gaudin, 14,99 lei
Istoria civilizațiilor de E.Braunsein, 17,99 lei
Fidelitate de Jennie Gerhardt, 11,99 lei
Mari prিচese din istoria justiției de Yolanda Eminescu, 14,99 lei
Viața intimă a lui Napoleon de Octave Aubry, 14,99 lei
Scrisoarea furată, Nuvele și povestiri de Edgar Allan Poe, 11,99 lei
Taina calului de lemn de D.H. Lawrence 11,99 lei

Cuvânt înainte

„Istoricii sunt periculoși: sunt capabili să întoarcă totul cu susul în jos.
Trebuie să fie ținuți în frâu.”
N. HRUȘCIOV, 1956

În 1987, când am publicat prima carte despre istoria Războiului Rece, am dedicat-o fiicelor mele Sarah și Loes. „O problemă precum Războiul rece probabil că nu va mai pasiona generația lor”, scriam eu atunci cu prudentă, știind bine că Războiul rece devenise o falsă problemă. Împăratul era în pielea goală, dar puțini erau observatorii care voiau sau puteau să-și dea seama de aceasta. Credeam că anii '90 vor cunoaște dezghețul treptat al Războiului Rece. Europa Occidentală putea juca un rol în acest proces și trebuia să aibă grijă s-o facă.

Lucrurile au mers mai repede decât îmi imaginam eu în 1987. În această chestiune, din perspectiva anului 1992, nu atât diplomația vest-europeană, cât incredibilul avânt economic al Comunității Europene este ceea ce a jucat un rol primordial.

La încheierea cercetărilor mele, lansez ipoteza că Războiul Rece poate fi considerat ca o mare neînțelegere. Desigur, capitalismul și comunismul se concurau reciproc, la fel ca și cele două superputeri. Cu toate acestea, niciuna dintre cele două părți nu se gândeau în mod serios la un atac destinat să anihileze adversarul. Incredibilă cursă a armamentelor era aşadar inutilă. Conducătorii celor două țări au știut întotdeauna acest lucru, dar nu au

încetată să înșelee opinia publică. Neînțelegerea se situa deci mai puțin la vârf, și mai mult la nivelul maselor largi ale populației. Toate acestea par să arate că Războiul Rece îndeplinea și alte funcții. Conducătorii sovietici și americani profitau de climatul Războiului rece ca să facă față problemelor interne. Până acum nu există cercetări pe această temă, iar această ipoteză – pe care eu o consider foarte fertilă – nu a putut fi dezvoltată în paginile care urmează.

Lucrarea de față este o preluare revizuită și completată a ediției a doua (1991) a cărții mele din 1987¹.

Ne plasăm în continuare pe un punct de vedere istoric: ne străduim să oferim o relatare coerentă a faptelor esențiale și să extragem de aici cauzele care le-au determinat. Nu vrem nici să demonstrăm o teză, nici să predicăm. Nu punem vestita întrebare a vinovăției: ceea ce ne interesează este să încercăm să descâlcim ghemul acțiunilor și reacțiilor.

Dacă trebuie să ne încadrăm într-o școală, optăm pentru cea a redacției revistei științifice americane *Diplomatic History*. Ne străduim, pur și simplu, să aflăm ce s-a întâmplat.

Arhivele sovietice și cele ale țărilor din Europa de Răsărit nu sunt accesibile decât de puțin timp. Nu se știe mare lucru nici despre procesul de decizie din cele mai înalte sfere ale puterii sovietice. Vorbind mai mult despre actorii occidentali decât despre conducătorii sovietici, pentru că știm mai mult despre ei.

Mulțumesc lui Véronique Michiels și lui Evert Maréchal pentru sfaturile și sugestiile lor. Direcția de Informații a NATO mi-a furnizat numeroase fotografii: îi mulțumesc.

Linden, 1 martie 1993

¹ Het Grote Misverstand. Een geschiedenis van de Koude Oorlog (1917–1990), Acco, Louvain și Amersfort, 1991.

RĂZBOIUL RECE

Războiul Rece a fost un conflict între două sisteme – capitalismul și socialismul – care au opus în principal doi adversari; Statele Unite și Uniunea Sovietică. Diferendul nu a fost rezolvat cu armele și nici pe câmpul de luptă; a fost vorba mai degrabă de o luptă pentru influență și de un război de propagandă. Mai mult decât lupta armată, trăsătura principală a Războiului rece după 1945 a fost reprezentată de cursa înarmărilor. Foarte mulți contemporani au avut, de altfel, sentimentul, împărtășit de mai mulți autori, că Războiul rece nu a izbucnit decât în 1947 odată cu doctrina Truman, pentru a lua sfârșit în 1962, când a fost rezolvată criza cubaneză. Acești autori sunt siliți să folosească termenul de „al doilea Război Rece“ pentru evenimentele care au avut loc între 1979 și 1985.

Pentru noi, este clar că nașterea conflictului coincide cu nașterea Uniunii Sovietice în 1917. Această teză nu este împărtășită de majoritatea autorilor, dar ne alăturăm, în această privință, opiniei lui A. Fontaine.

Termenul „Război Rece“ a fost lansat „oficial“ în 1947, de finanțierul american Bernard Baruch, într-un

discurs referitor la proiectele de ajutor pentru Grecia și Turcia pe care le avea în vedere Truman. Ziaristul W. Lippmann a popularizat acest termen, făcând din el titlul unei serii importante de articole și al cărții sale *The Cold War. A Study in US Foreign Policy* (1947). Dar conceptul de Război Rece a ajuns la urechile lui B. Baruch și W. Lippmann de la Washington, unde câțiva politicieni și comentatori l-au integrat în vocabularul lor începând încă din 1946.

1.

PRELUDIUL

(1917–1941)

1.1. Imperialismul țarist până în 1917

La sfârșitul secolului al XIX-lea, Rusia era unul din mariile state imperialiste din Europa. Stăpânea Finlanda și Statele Baltice (Estonia, Letonia și Lituania), precum și Polonia. Un vag panslavism îi îndemna pe țarii ruși să ajute popoarele slave – cehi, slovaci, sloveni și croați – pentru a se desprinde din Austro-Ungaria. La modul general, aceste popoare apreciau ajutorul rușilor: sperau să-și poată dobândi independența. Dar nu erau dispuse să sufere soarta celoralte popoare slave precum polonezii, ucrainenii și bielorușii, victime, la fel ca și populațiile non-slave, ale asupririi de către majoritatea rusă. În ceea ce îi privea, rușii contau pe faptul că, odată devenite independente, noile state slave se vor încadra în sfera lor de influență.

Rușii îi alungaseră pe turci din Bulgaria unde încercau să se implanteze în mod durabil. Doreau să dezmembreze imperiul turc pentru a putea să-și realizeze un vis mai vechi: să cucerească Istanbulul și să controleze Dardanelele, calea de acces spre Marea Neagră. Politica externă a imperiului țarist avea, pe de altă parte, și o bază religioasă. Eliberând popoarele ortodoxe de

stăpânii lor catolici, protestanți sau islamici, ruși aveau sentimentul de a-și îndeplini o misiune sacră.

Regimul autocrat al țărilor ruși nu era deloc apreciat în Europa. Relațiile sale cu Austro-Ungaria și cu Germania s-au deteriorat, dar nu din motive ideologice. Germania, Austro-Ungaria și Rusia voiau să-și mențină și să-și extindă influența și teritoriile din Europa de Est. Confruntarea era deci inevitabilă. De altfel, în acest sens trebuie să interpretăm acordul secret franco-rus din 27 decembrie 1893. Cele două țări erau, ideologic vorbind, la antipod una față de celalaltă, dar dușmanii lor potențiali erau aceiași. În timpul Primului Război Mondial, acest tratat va determina Rusia – obligată, de altfel, să respecte înțelegerea rusuo-britanică din 1907 – să se alieze cu democrațiile occidentale împotriva Germaniei și a Austro-Ungariei. Acest angajament prezenta o dimensiune suplimentară pentru Rusia: țarul sprijinise Serbia, această mică țară slavă și ortodoxă, amenințată de uriașul austro-ungar.

Dar expansionismul rus s-a manifestat mai ales în Asia. La începutul secolului al XIX-lea, rușii cuceriseră Caucazul unde se loveau de turci. În Persia, în Afganistan și în Tibet, se confruntau cu britanicii. În condițiile unui compromis încheiat în 1907, Afganistanul și Tibetul au continuat să rămână în sfera de influență britanică. Persia a fost scindată într-o parte nordică sub influență rusă, separată printr-o zonă neutră de zona sudică, sub influență britanică. Pentru a-i devansa pe britanici, rușii anexaseră încă din secolul al XIX-lea stepele infinite ale Kazahstanului și Turkestanului. Cuceriseră Siberia încă din secolul al XVI-lea și adăugaseră în secolul al XIX-lea regiunea Fluiului Amur și Insula Sahalin. Aceste spații immense se situau în zona de influență chineză, dar China era prea slabă pentru a-și revendica drepturile. Dacă aroganța imperialistă la cel mai înalt nivel, rușii

O ISTORIE A RĂZBOIULUI RECE

au construit pe malul Mării Japoniei, în apropierea frontierelor cu China, un port nou căruia i-au dat numele de Vladivostok, ceea ce înseamnă „Stăpânul Orientului“. În 1896, chinezii le-au permis să construiască linia ferată a Transsiberianului traversând Manciuria de Nord, ca să ajungă la Vladivostok. Puțin mai târziu, în 1898, chinezii le-au oferit Port Arthur, care a devenit punctul terminus al unei ramificații meridionale a transsiberianului, trasat de-a curmezișul Manciuriei de Sud. Astfel, toată Manciuria era sub controlul rușilor.

Tarul rus avea să se lovească în mod inevitabil de o altă națiune imperialistă, foarte subestimată pe atunci: Japonia. Japonezii doreau să intre în posesia Insulei Sahalin, a Manciuriei și a Coreei. Rușii refuzau cu dispreț orice fel de negocieri referitoare la zonele de influență și nu puteau deveni stăpâni pe aceste regiuni decât printr-un război. Rezultatul acestui război a fost cu totul neașteptat: japonezii l-au câștigat. Conturile au fost reglate la 23 august 1905 la Portsmouth (Statele Unite). Japonia a obținut Port Arthur, calea ferată din Manciuria de Sud și partea sudică a Insulei Sahalin. Rusia a recunoscut interesele japoneze în Coreea. În 1907, sferele de interes au fost trasate printr-un acord secret: Coreea, Manciuria de Sud și Mongolia interioară pentru Japonia; Manciuria de Nod și Mongolia exterioară pentru Rusia. În 1910, Japonia a primit regatul Coreei, iar în 1911, cu ajutorul rușilor, Mongolia exterioară s-a declarat independentă de China. Chiar și astăzi, Mongolia exterioară este sub protectorat rus.

La început, Statele Unite și Rusia au avut relații armenoase. Or, cele două țări erau vecine. Mai mult, Alaska a rămas în posesia rușilor până în 1867. Această situație geografică i-a făcut pe mai mulți observatori din secolul al XIX-lea să ajungă la concluzia că era imposibil să se evite conflictul.

Dar nu a fost aşa. În primele trei sferturi ale secolului al XIX-lea, relațiile au fost prietenești. Firește, cele două țări erau îngrozite de regimul politic și social al vecinului lor. Dar imperialismul britanic, pe care îl detestau încă și mai mult, le aprobia una de alta. În 1867, Statele Unite au cumpărat Alaska de la ruși cu suma de 7.200.000 dolari. Relațiile dintre cele două țări erau atunci la zenit. Până atunci, Alaska nu la oferise nimic rușilor, în timp ce influența americană creștea continuu. Țarul rus și-a dat seama că Alaska va ajunge a americanilor aşa că a preferat să scape de ea pentru un preț bun, în loc să ducă un război pierdut dinainte dacă ar fi dorit s-o păstreze. Pe scurt, relațiile dintre Statele Unite și Rusia se bazau pe realism. Conflictele ideologice nu ridicau niciun fel de obstacole.

Această situație avea să se schimbe profund pe parcursul ultimului sfert al secolului al XIX-lea. În Statele Unite, o fracțiune în creștere din opinia publică a început să critique opresiunea „barbară” exercitată de țării ruși și persecuțiile antisemite din Rusia. Cetătenii americanii de origine evreiască au căzut victime ale acestor persecuții, ceea ce produs indignare. Tensiunile diplomatice au început să se manifeste în momentul în care influența rusă a început să crească în Manciuria; Rusia a profitat de altfel de Revolta Boxerilor (1900–1901) ca să devină stăpână pe întreaga țară. Or, Statele Unite doreau să cucerească piețele de desfacere din China și din Manciuria. Considerau că rușii monopolizează pentru ei aceste regiuni, ceea ce lovea în interesele americane. În 1904 s-a pus chiar problema unui război între Statele Unite și Rusia. Dar atunci și-a făcut apariția în mod inopinat un al treilea stat capitalist. Japonia nu mai accepta ocuparea Manciuriei de către Rusia, s-a lansat într-un război împotriva Rusiei (1904–1905) și l-a câștigat. În timpul acestui conflict, simpatiile Statelor Unite

O ISTORIE A RĂZBOIULUI RECE

s-au situat de partea Japoniei, iar la intervenția lor a fost încheiată pacea de la Portsmouth (1905). Statele Unite nu și dădeau seama că Japonia era principalul lor concurent în Extremul Orient și că rușii era aşadar aliații lor obiectivi. La începutul secolului al XIX-lea, guvernele ruse, corupte și ineficiente, nu inspirau nicio încredere președinților americanii – ceea ce complica încă și mai mult contactele. La fel și revoluția din 1917 a fost salutată cu bucurie în Statele Unite.

Așadar, la început, relațiile dintre Statele Unite și Rusia erau bune. Statele Unite se temeau de fapt de Marea Britanie. Când Rusia a devenit o amenințare pentru politica americană a porțiilor deschise în Asia de sud-est, între cele două mari puteri au apărut tensiuni: în acel moment, sistemul autocratic rus a fost resimțit în America drept un motiv suplimentar de conflict.

1.2 Revoluția din 1917 și intervenția occidentaliilor în războiul civil

Într-un anume sens, istoria Războiului Rece începe cu Vladimir Ilici Ulianov Lenin. În timpul Primului Război Mondial, acest bolșevic rus a trăit în exil în Elveția. Decepționat de comportamentul belicist al partidelor socialiste din Franța, din Marea Britanie și din Germania, a tras câțiva concluzii importante în lucrarea sa *Imperialismul, stadiul suprem al capitalismului*, publicată în 1917. Partidele muncitorești nu reușiseră nici să împiedice, nici să scurteze războiul mondial declarat de capitaliști. Contra celor prevăzute de Marx și de Engels după 1871, Lenin nu mai credea că socialismul se poate realiza în mod treptat, adică pe cale electorală. Numai o revoluție îl putea aduce la putere. Iar această revoluție – de ce să nu fie o revoluție mondială? – cu mari șanse de reușită. Războiul îi epuizase pe capitaliști

și provocase o confuzie enormă. Revoluția devenea posibilă chiar și într-o țară înapoiată și puțin industrializată cum era Rusia țaristă, patria lui Lenin. Cei care gândeau că el că revoluția era singura modalitate de a se ajunge la socialism, vor înceta să se mai numească „socialiști”. De aici înainte, vor acționa sub numele de „comuniști” și în 1919 cea de-a Treia Internațională avea să-o urmeze pe a doua.

Istoria i-a dat dreptate lui Lenin; a avut el însuși grija să fie așa. Rusia țaristă lupta alături de francezi, de britani și de belgieni împotriva imperiilor german, austro-ungar și a aliaților acestora. Condusă de un țar autocratic, Rusia era prost organizată și a suferit pierderi enorme. Deja în martie 1917 numărul victimelor ruse ajunsese la 5 milioane de oameni. Populația Rusiei suferea de foame. Se presupunea clar că regimul țarist era depășit de fapte. La 15 martie 1917, țarul Nikolai al II-lea a fost obligat să abdice. Puterea a fost preluată de un guvern liberal sub președinția printului Gheorghi Lvov, care se voia democrat și la care s-au alăturat la 6 mai 1917 câțiva socialiști. Lvov dorea să organizeze democratizarea și să continue războiul alături de Aliați până la încheierea unei păci onorabile. După manifestările soldaților, ale țăranilor și muncitorilor din 3 și 4 iulie, componența cabinetului a fost modificată: de acum înainte, acesta avea să fie prezidat de socialistul Aleksandr Kerenski și dominat de socialiști.

Lenin sosise între timp la Petrograd la 3 aprilie, cu ajutorul germanilor. Aceștia știau că Lenin vrea să pună capăt războiului. Preluarea puterii de către bolșevici, sperau ei, va genera haos în Rusia. Iar atunci vor putea pune mâna pe Rusia meridională. Oricum, o Rusie ruptă de Franța și de Marea Britanie se va găsi sub dominația economică totală a Germaniei. La Petrograd, Lenin le-a declarat bolșevicilor uluiți că venise momentul să preia

O ISTORIE A RĂZBOIULUI RECE

puterea, după care va trebui să se facă pace cu Puterile Centrale. Era momentul potrivit pentru o revoluție mondială: proletariatul german nu va întârzi să se revolte și Occidentul va deveni în întregime socialist.

Văzută după lovitură, revoluția din octombrie 1917, care a permis bolșevicilor să ajungă la putere este un adevărat miracol. Giganticul imperiu rus a fost cucerit de numai câteva mii de comuniști, cei pe care Lenin reușise să-i convingă. Fără dezorganizarea generală provocată de Primul Război Mondial, încercarea lor ar fi fost sortită eșecului. Dacă nu ar fi avut convingerea că revoluția proletară era gata să izbucnească, în Germania în orice caz, Lenin nu ar fi riscat niciodată. În acest sens trebuie interpretat primul decret al guvernului revoluționar din 8 noiembrie 1917: toate guvernele erau chemate să încheie pace fără anexiuni și fără cuceriri: muncitorii din toate națiunile erau îndemnați să se revolte. Lenin le promisese rușilor pacea; soldații ruși, obosiți de luptă, i-ar fi răsturnat imediat regimul dacă ar fi continuat războiul împotriva Germaniei și Austriei. Dar nicio țară nu dorea să pună capăt războiului, iar proletariatul nu a preluat puterea nici în Franța, nici în Germania. Astfel, Lenin a fost nevoit să negocieze în mod unilateral cu Germania, cu Austro-Ungaria, cu Bulgaria și cu Turcia, fără a-i consulta pe vechii aliați ai Rusiei, Franța și Marea Britanie.

Aceste negocieri au avut loc la Brest-Litovsk. Întrerupte de mai multe ori, Lenin a fost silit să cedeze o treime din populația țării: Statele Baltice (Letonia, Estonia și Lituania), dar și Finlanda, Polonia, Ucraina și Bielorusia, care au devenit toate state independente, tînând de acum înainte de sfera de influență germană. La Brest-Litovsk, Germania și Austria au încheiat un tratat de pace separat cu Rada, noul guvern naționalist ucrainean, despre care știau că este neputincios. Immediat trupele austriice și germane au intrat în Ucraina ca să-i